

מִטּוֹב נְהוֹרָךְ

עלון ישיבת נהורא

חג מתן תורה, התשע"ה

שיחתו של

מורנו ראש הישיבה

הרב אברהם יצחק גרינבוים שליט"א

חג מתן תורה, ה'תשע"ה

"הקדימו נעשה לנשמע" / על לימוד תורה לשמה ושלא לשמה

אמרו בגמרא (שבת פח, א) :

דרש רבי סימאי: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל. קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע... אמר רבי אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בת קול ואמרה להן: מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו?!

שבחים נפלאים אלו מלמדים אותנו שמעלתם הגדולה של ישראל לא היתה רק בקבלתם את התורה ואומרים את שני העניינים, נעשה ונשמע, אלא שגדולתם באה מתוך הקדמת ה'נעשה' ל'נשמע'. וכבר עמדו רבים על מעלה זו ועל עניינם של שני הכתרים להם זכו מחמתה.

נפנה נא ונעיין בסוגיות הנוגעות ליסודות קיומנו כבני-תורה, ומתוכן נבוא להאיר אור בהיר על הקדמת נעשה לנשמע.

מִטּוֹב נְהוֹרָךְ

עלוֹן ישיבת נהורא

הג מתן תורה, התשע"ה

א

שמתוך שלא לשמה בא לשמה

כתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פרק ג, ה) :

תחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואחר כך על שאר מעשיו.
לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה
שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

הלכה זו מעוררת שתי קושיות. ראשית, סמיכות שני חלקיה זה לזה - אומרת פרשני. מדוע העובדה שתחילת דינו של האדם היא על דברי תורה, סיבה היא להכשיר את הלימוד שלא לשמה? אם ראוי הוא לימוד זה מחמת שהוא מביא לידי תלמוד לשמה - ראוי הוא גם בלא שתהיה תחילת הדין על התלמוד. ואם אינו ראוי, מדוע יראת הדין מכשירתו?

זאת ועוד, הרי הכלל שמתוך שלא לשמה בא לשמה אמור הוא באותה המידה גם שאר המצוות. כפי שאמרו בגמרא (פסחים נ, ב) :

לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה - בא לשמה.

ואם כן כיצד קשור הדבר לתלמוד דוקא, ולכך שעליו תחילת דינו של אדם?

אולם הדברים יוארו לנו על פי המבואר בשיחה הקודמת (פרשת בחוקותי תשע"ה, 'בעמלה של תורה - יש יתרון) כי מלבד כל העניינים הרמים המושפעים בלימוד התורה, סגולה אחת ייחודית היא לו, והיא הכוח להכניע את היצר ולכופו לעבודת ה'. אלמלי ברא הקדוש ברוך הוא את התורה כתבלין ליצר, היתה מוצדקת טענתו של איוב 'בראת צדיקים בראת רשעים', ויכול היה האדם לפטור עצמו מן הדין (בבא בתרא טז, א). נמצא שכל תביעתו ודינו של האדם מבוססים הם על יכולתו ללמוד תורה, לימוד שיביאנו לידי מעשה, ומובן מדוע בכך היא תחילת הדין (וכך מטו ליישב בשם הגר"ח מבריסק, ועיין אבי עזרי על אתר).

מָטוֹב נְהוֹרָךְ

עלוֹן ישיבת נהורא

הג מתן תורה, התשע"ה

אולם עדיין עלינו לעיין, האם אף עסק התורה שלא לשמה מועיל הוא להכנת היצר, מביא הוא לידי מעשה? לכאורה נראה היה לומר שלא. הרי מפורש שנינו (אבות ו, א) :

כל העוסק בתורה לשמה - זוכה לדברים הרבה... ומכשרתו להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות.

משמע שרק תורה הנלמדת לשמה יש בה תועלת במלחמת היצר, ואם כן מה טעם להורות על לימוד שלא-לשמה כהגנה ליום דינו של האדם, הרי תורה זו אין בכוחה לסייעו, ולא עליה יבוא דינו?

אמנם במדרש (איכה רבה, פתיחתא ב) אמרו :

יְאֵתִי עֲזָבוּ וְאֵת תּוֹרָתִי לֹא שָׁמְרוּ (ירמיהו טו, יא) - הלואי אותי עזבו ותורת שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב. רב הונא אמר : למוד תורה אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

נראה כי כוונת רב הונא ללמדנו שאמנם התורה שמסגולתה להשיב למוטב ולהכניע את היצר היא זו הנלמדת לשמה, אולם גם לימוד שלא לשמה בכוחו להביא ללימוד לשמה, וממילא בעקיפין לנצחון היתר.

דברי הרמב"ם מחוורים עתה להפליא. מאחר והתורה היא האמצעי היחיד העומד לרשותנו במלחמת היצר, לפיכך באה עליהם התביעה בראשונה. ואף מי שאין בכוחו ללמוד תורה לשמה, מחוייב הוא להתאמץ בלימוד שלא לשמה שעל ידו יבוא ללימוד לשמה. ומתוך שהוא לומד תורה שלא לשמה, יבוא לעסוק הן בתורה והן במצוות - לשמה.

בכך מאירה לנו גם התקשרותה של הלכה זו ברמב"ם עם הלכה הקודמת לה (הלכה ג'): "תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן, שהתלמוד מביא לידי מעשה, לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום". בלעדי התלמוד לא יעמוד לאדם כוחו במלחמה הגדולה, ולא תשיג ידו לעשות ולקיים. לפיכך חובה היא שיקדים את התלמוד, ומתוכו יגיע למעשה.

מִטּוֹב נְהוֹרָךְ

עֲלוֹן יְשִׁיבַת נְהוֹרָא

הג מתן תורה, התשע"ה

ב

'שלא לשמה' - כיצד?

בעצם היחס ללימוד תורה שלא לשמה, מצאנו סתירה גדולה בגמרא. מחד אמרו בפסחים, כמובא לעיל, "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה - בא לשמה". אמנם מנגד מצאנו ביטויים בחז"ל השוללים מכל וכל לימוד כזה, לימוד שהוא שלא לשמה:

ר' עקיבא אומר, כל הקורא שלא לשמה, נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו (כלה רבתי ה, א).

כל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא (ברכות ז, א).

וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות (תענית ז, א).

וכבר עמדו בזה הראשונים, ותרצו (תוספות בפסחים שם, ד"ה וכאן) "דהתם מיירי כגון שלומד כדי להתייר ולקנטר ולקפח את חביריו בהלכה, ואינו לומד על מנת לעשות", ועל אופן כזה נאמרו כל הדברים השליליים. שמע מינה שהלומד שלא על מנת לקנטר, ולימודו הוא על מנת לעשות, אמנם הוא בדרגה פחותה בהרבה מהלומד לשמה, אבל סוף סוף לימודו אינו מגונה ועשוי הוא להביאו לידי לימוד לשמה.

נראה כי ראוי לצרף את הדברים עם המבואר בכתבי רבי ישראל מסלנט (אור ישראל, סימן כז), כי שתי מצוות יש בלימוד התורה. האחת היא מצות לימוד התורה עצמה, הנלמדת מן הכתוב (יהושע א, ח) 'וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה', והיא מתקיימת בכל לימוד שהוא. והשניה היא מצות ידיעת התורה הנלמדת מהפסוק (דברים ו, ז) "וְשִׁנַּנְתֶּם לְבַבְכֶּם" - שיהו דברי תורה מחודדים בפיך' (קדושין ל, א), ולימוד זה הוא דוקא בגמרא ופוסקים.

תכליתה של ידיעת התורה היא על מנת לבוא לידי מעשה, לדעת 'אֶת הַדָּרָךְ יִלְכוּ בָּהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן' (שמות יח, כ). מלשון התוספות לעיל עולה כי מי שלומד מתוך כוונה ומודעות כאלו, אף אם אין לימודו לשמה, יש בלימודו את הכח להביאו ללימוד לשמה, אותו לימוד שאין למעלה ממנו. די במטרה זו כדי שהלימוד יצא מכלל אותו לימוד הנעשה לסם המות.

מָטוֹב נְהוֹרָךְ

עֲלוֹן יְשִׁיבַת נְהוֹרָא

הג מתן תורה, התשע"ה

ועדיין צריכים אנו לחקור. הלא הלכה פסוקה היא (שולחן ערוך אורח חיים, ס, ד) שמצוות צריכות כוונה לצאת ידי חובה. ואדם זה, שלומד שלא לשמה, הרי כוונתו אינה לקיום מצות ה'. וכיצד נחשב לו הדבר בכלל למצוה?

להבנת הענין, נזדקק ליסודו של בעל "אבני נזר". בהקדמת ספרו "אגלי טל" הוא מתקשה בקושיה האמורה לעיל, מה טעם כתב הרמב"ם דוקא לגבי לימוד התורה שיעסוק בו האדם שלא לשמה ומתוך כך יבוא לשמה, ומדוע השמיט את שאר המצוות שאף עליהן נאמר דבר זה?

על כך מתרץ האגלי טל, שדברי הרמב"ם נאמרו בהתאם להלכה שמצוות צריכות כוונה. לפיכך בכל המצוות אין ערך אם עושה אותן שלא לשמה, אלא לשם מטרה חיצונית. אך שונה הדבר בלימוד תורה.

חלק מהותי ובלתי-נפרד ממצוות לימוד תורה הוא ההנאה ממנה. כמו שכתב רבינו אברהם מן ההר בפיקושו לנדריים (מה, א): "עיקר מצוותו היא ההנאה והתענוג במה שמישיג ומבין בלימודו", וכלשון האגלי טל: "זה הוא עיקר מצות לימוד התורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו". ומשכך, שוב אין דין הלימוד כדין שאר המצוות, אלא דומה הוא לאותם המקרים שבהם נאמר שאין צריך כוונה, מאחר ונהנה. כמו שלמדנו באכילת מצה (אורח חיים תעה, ד), וכדין מתעסק בחלבים ועריות (סנהדרין סב, ב) שהנאתו עומדת במקום כוונה. לפיכך הלומד תורה ונהנה ממנה, אף כאשר לימודו הוא שלא לשמה, מכל מקום בהנאתו מקיים הוא את מצוות הלימוד ויוצא ידי חובתו.

ועוד ענין אחר כרוך בהנאה זו, כפי שכותב האגלי טל שם: "עיקר מצות לימוד התורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעין בדמו". בשעה שאדם רוכש ידיעות בתורה, ונהנה בעמלה, מחלחלת התורה אל פנימיותו ומשפיעה על ליבו. זהו סוד ההתקדמות מלימוד שלא לשמה ללימוד לשמה, כי על ידי מתיקותה מתקנת התורה את האדם, כפי שהרחבנו בשיחה הקודמת, ומגדלתו ומרוממתו.

בכך יאירו לנו מילות ברכת התורה:

וְהָעֶרֶב נָא ה' אֱלֹקֵינוּ אֶת דְּבָרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ...

נְהִיָּה אֲנַחְנוּ וְצִאָצְאֵינוּ, ... כְּלָנוּ יוֹדְעֵי שְׂמֵךְ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתְךָ לְשִׁמָּה.

מִטּוֹב נְהוֹרָךְ

עֲלוֹן יְשִׁיבַת נְהוֹרָא

הג מתן תורה, התשע"ה

השפעתה הערבה של התורה היא שמאפשרת ללימוד שלא-לשמה, להתעלות לדרגת לשמה. ואם רק יפתח האדם את ליבו, יבואו דברי התורה על ליבו 'פֶּאֶשֶׁר יֵרַד הַנְּשֶׁם וְהַשְּׁלֵג מִן הַשָּׁמַיִם... הֲרֹה אֶת הָאָרֶץ, וְהוֹלִידָה וְהִצְמִיחָה' (ישעיהו נה, י).

ג

לבו של רבי עקיבא

בין המימרות שהבאנו על לימוד שלא לשמה, שתיים מהן היו אמרותיו של רבי עקיבא. הוא שאמר שהקורא שלא לשמה מוטב לו שנהפכה שליתו על פניו, והוא שהכריע (קדושין מ, ב) כי תלמוד גדול, שמביא לידי מעשה, וכפי שנראה שם מלשון הגמרא - משום כך אף תחילת דינו של אדם הוא על התלמוד (וכמו שנתבאר לעיל, שהתביעה על הלימוד היא המאפשרת את התביעה על המעשים). אם נתבונן בתחילת דרכו של רבי עקיבא לתורה, נראה כיצד הדברים משתלבים במה שזכינו להשיג באופן השפעת הלימוד:

מה היה תחילתו של ר' עקיבא? אמרו: בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר. אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: המים, שתדיר נופלים עליה בכל יום, אמרו לו עקיבא **אי אתה קורא 'אֲבָנִים שְׁחָקוּ מֵיִם'** (איוב יד, יט)?

מיד היה רבי עקיבא דן קל וחומר בעצמו: מה רך פסל את הקשה, דברי תורה שקשין כברזל - על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם. מיד **חזר ללמוד** תורה... הלך וישב לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע אמר להם רבותי פתחו לי טעם משנה. כיון שאמרו לו הלכה אחת הלך וישב לו בינו לבין עצמו אמר דבר זה למה נאמר. חזר ושאלו והעמידן בדברים.

רבי שמעון בן אלעזר אומר אמשול לך משל למה הדבר דומה, לסתת שהיה מסתת בהרים. פעם אחת נטל קרדומו בידו והלך וישב על ההר והיה

מָטוֹב נְהוֹרָךְ

עֲלוֹן יְשִׁיבַת נְהוֹרָא

הג מתן תורה, התשע"ה

מכה ממנו צרורות דקות. ובאו בני אדם ואמרו לו מה אתה עושה? אמר להם הרי אני עוקרו ומטילו בתוך הירדן. אמרו לו אי אתה יכול לעקור את כל ההר! היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול, נכנס תחתיו, סתרו ועקרו והטילו אל הירדן.

מן הלשונות בברייתא נראה כי לא היה רבי עקיבא ריק מתורה לחלוטין. לא נאמר בו שלא קרא, אלא רק שלא שנה. וכשפנה ללמוד הלשון היא שחזר ללמוד. נראה על כן כי בצעירותו כבר למד רבי עקיבא תורה. אלא שלא זכה, ונעשתה לו תורתו סם המות, רעל של שנאת תלמידי חכמים. "אמר רבי עקיבא: כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור" (פסחים מט, ב).

טעותו של עקיבא הצעיר הייתה כאשר סבור היה שלימוד התורה הוא עניין שכלי גרידא, אין לו השפעה על לב האדם, והלב נותר לב של אבן. משכך מאס בתלמוד התורה. משראה את הבאר ונשא בעצמו קל וחומר, הבין כי אם אך יפתח את ליבו לתורה תחלחל היא אל ליבו ותשנהו לטובה. 'פתחו לי פתח כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים כפתחו של עולם'. ואכן זכה רבי עקיבא ואמר עליו רבי אליעזר רבו "שלבך פתוח כאולם" (רש"י סנהדרין סח, א). ועל ידי שעמל בשקדנות, כאותו סתת, במלאכה העצומה של ידיעת התורה, מלאכה הנראית בתחילתה כבלתי אפשרית, זכה להיות יסוד תורה שבעל פה.

מענה נשוב ונתבונן בשני הכתרים שקשרו מלאכי השרת לישראל. בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, הרי פתחו בזה את ליבם לתורה, שתהא התורה משפיעה עליהם, נבלעת בדמם ומדריכתם בדרך הישר. נמצא שמלבד מעלת הינעשה' שבזה, קבלת עול מצוות ה', יש כאן גם הענקת צביון אחר לתורה שבינשמע'. שוב אין זו תורה שכלית גרידא, מנותקת מן הלב ומן המעשה, אלא תורת חיים היא. ועל שני עניינים אלו באו הכתרים.

ביום זה, זמן מתן תורתנו, נפתח ליבנו לקבל את התורה כמיישרת ומורה דרכנו, ומתוך שקידתה וידיעתה יחדור אורה לליבנו, יגדל וירוממם אותנו, ותקויים בנו תפילת רב ספרא (ברכות טז, ב):

רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי: יהי רצון מלפניך ה' אלקינו, שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, ובין התלמידים העוסקים בתורתך, בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה. וכל העוסקין שלא לשמה, יהי רצון שיהו עוסקין לשמה.